Fundacja „DZIEDZICTWO"
Sławieński Dom Kultury

De rebus futuris memento: przyszłość przeszłego krajobrazu kulturowego Ziemi Sławieńskiej

pod redakcją

Włodzimierza Rączkowskiego

i

Jana Sroki

SŁAWNO 2002

Spis treści

Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka – *Cudze chwalicie, swego nie znacie: o różnym postrzeganiu krajobrazu kulturowego* 7

Część I. **Ochrona krajobrazu kulturowego: teoria, praktyka i polityka** 23

Elżbieta Raszeja – *Ochrona i wykorzystanie zasobów krajobrazu kulturowego w projektach rewitalizacji obszarów wiejskich Europy* 25

Elżbieta Szalewska – *Projekt „Kraina w Kratę" jako czynnik rozwoju gminy Sławno* 39

Krystyna Bastowska – *Quo vadis, przeszłości?* 55

Włodzimierz Rączkowski – *Archeologia w krajobrazie kulturowym: zagrożenia czy szanse* 69

Marlena Józefowska – *Chronić czy udostępniać?: głos konserwatorski w sprawie użytkowania obiektów archeologicznych* 79

Wacław Idziak – *Krajobraz kulturowy i dziedzictwo kulturowe w strategii rozwoju powiatu sławieńskiego* 87

Jolanta Brzóska, Andrzej Kijowski – *Strategia – nowoczesne zarządzanie gminą* 101

Wojciech Stefanowski – *Zasoby środowiska kulturowego w polityce gminy Sławno* 115

Część II. **Park przyrodniczo-archeologiczny „Wrześnickie Kurhany"** 123

Adam Kijowski – *Zapis graficzny krajobrazu ruralistycznego a tworzenie koncepcji zagospodarowania turystycznego okolic Sławna: założenia projektu Parku przyrodniczo-archeologicznego „Wrześnickie Kurhany"* 125

Wacław Florek – *Geomorfologiczne walory doliny Wieprzy w rejonie Sławska i Staniewic* . 151

Zbigniew Celka – *Rośliny naczyniowe grodziska we Wrześnicy (pow. sławieński)* 167

Rośliny naczyniowe grodziska we Wrześnicy (pow. sławieński)

ZBIGNIEW CELKA

Poznań

1. WSTĘP I CELE

Obiekty archeologiczne są częstym składnikiem krajobrazu Polski. W powiecie sławieńskim odszukano do tej pory kilkadziesiąt grodzisk i stanowisk otwartych (Łosiński *et al.* 1971). Jednym z głównych ośrodków w okolicach Sławna był gród we Wrześnicy. Powstał on w końcu IX wieku na prawym brzegu rzeki Wieprzy i był centrum systemu osadniczego w skład, którego wchodziło również kilka osad otwartych i zgrupowania kurhanów (Rączkowski, Sikorski 1996; Rączkowski 1998). Prace archeologiczne mające na celu wyjaśnienie znaczenia tego obiektu we wczesnym średniowieczu prowadzone były od 1988 roku.

Potrzeba ochrony dziedzictwa kulturowego w gminie Sławno stała się podstawą stworzenia projektu *Parku przyrodniczo-archeologicznego „Wrześnickie Kurhany"*. Projekt ten dotyczy turystycznego zagospodarowania około 2500 ha między miejscowościami Sławsko, Staniewice, Nosalin i Wrześnica. Na terenie tym dominuje gospodarka rolna i leśna, a głównymi atrakcjami turystycznymi są grodzisko i cmentarzyska kurhanowe z okresu wczesnego średniowiecza (Rączkowski 1998; Kijowski 2001).

W niniejszym opracowaniu zaprezentowano wyniki badań nad florą naczyniową grodziska we Wrześnicy. Zestawiona lista gatunków poddana została wielostronnej analizie statystycznej, jak również porównana z wynikami badań nad szczątkami roślin znalezionych w wiązce lnu z wykopu na grodzisku (Latałowa, Rączkowski 1999a). Przedstawiona praca jest wstępem do szczegółowych badań terenowych nad florą naczyniową projektowanego *Parku przyrodniczo-archeologicznego „Wrzesnickie Kurhany"*.

2. METODY I MATERIAŁ

Badania florystyczne prowadzono w lipcu 1994 roku. Eksplorację ograniczono do roślin naczyniowych. W skład tej grupy wchodzą paprotniki, czyli widłaki, skrzypy i paprocie oraz rośliny kwiatowe: nago- i okrytozalążkowe (do roślin naczyniowych nie zalicza się mszaków, grzybów i porostów). Nazewnictwo gatunków przyjęto za publikacją *Vascular plants of Poland – a checklist* (Mirek *et al.* 1995), a rodzin według *Klucza do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej* (Rutkowski 1998). Podział roślin na grupy geograficzno-historyczne, grupy form życiowych oraz socjologiczno-ekologiczne zaprezentowano według prac Jackowiaka (1990) i Celki (1999). Właściwości użytkowe roślin podano za publikacją Rutkowskiego (1998). Zebrane okazy zielnikowe złożone zostały w zielniku Zakładu Taksonomii Roślin UAM (POZ).

3. WYNIKI

Na badanym obiekcie stwierdzono występowanie 87 gatunków roślin naczyniowych zgrupowanych w 30 rodzin i 3 klasy (Tabela 1). Trzy gatunki reprezentują paprotniki. Są to 2 paprocie, narecznica samcza (*Dryopteris filix-mas*) i narecznica krótkoostna (*Dryopteris carthusiana*) oraz skrzyp polny (*Equisetum arvense*) (ryc. 1: 1). Resztę flory stanowią rośliny okrytozalążkowe, czyli drzewa i krzewy liściaste oraz rośliny zielne. Nie stwierdzono na grodzisku nagozalążkowych (iglastych). Wśród okrytozalążkowych dominują rośliny z grupy dwuliściennych, które stanowią 77% flory (Tabela 2). Należy do nich, np. pokrzywa zwyczajna (*Urtica dioica*). Pozostałe prawie 20% to jednoliścienne w skład, których wchodzi, np. perz właściwy (*Agropyron repens*).

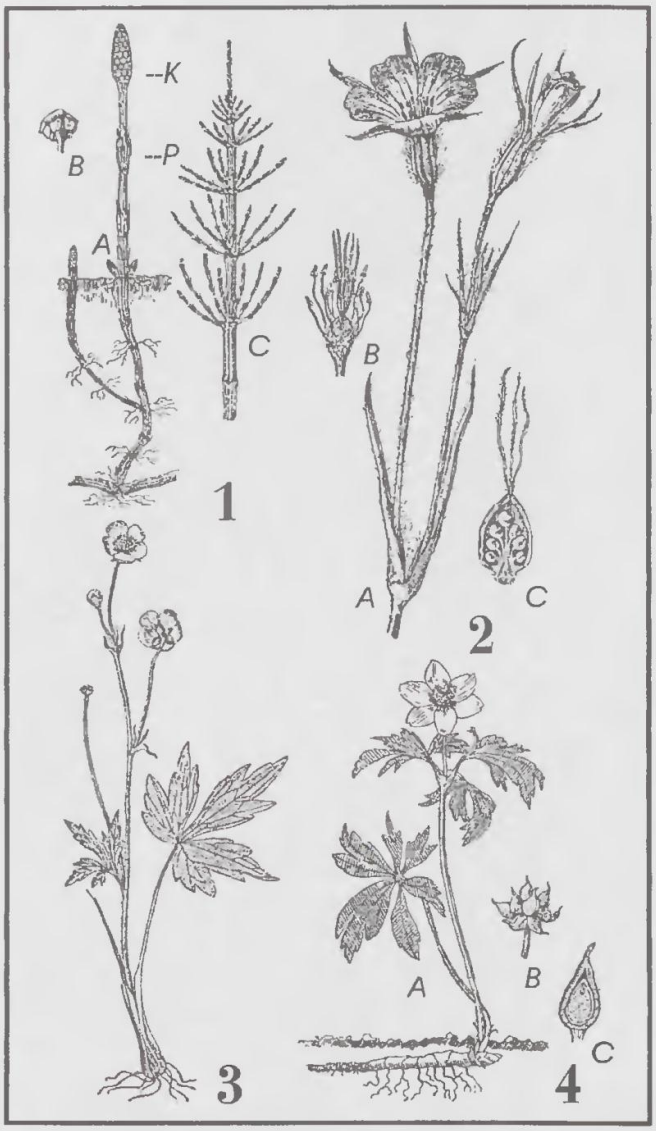

Ryc. 1. Wybrane rośliny naczyniowe grodziska we Wrześnicy. 1 – Skrzyp polny (*Equisetum arvense*), A – pęd wiosenny, k – kłos zarodnionośny, p – pochwa liściowa; B – tarczowaty liść zarodnionośny; C – górna część pędu letniego; 2 – Kąkol polny (*Agrostemma githago*), A – górna część pędu; B – słupek i pręcikowie; C – przekrój podłużny przez niedojrzałą torebkę; 3 – Jaskier ostry (*Ranunculus acris* s.s.); 4 – Zawilec gajowy (*Anemone nemorosa*), A – pokrój rośliny; B – owoce (orzeszki); C – przekrój podłużny przez orzeszek (według Kudełki 1923, zmienione).

Tabela 1. Wykaz i charakterystyka ekologiczna roślin naczyniowych stwierdzonych na grodzisku we Wrześnicy

Nazwa gatunku	Grupa R	Grupa g-h	Grupa s-e	Z
1	2	3	4	5
Babka lancetowata [*Plantago lanceolata* L.]	H	Sp	2	RL
Barszcz syberyjski [*Heracleum sibiricum* L.]	H	Sp	2	RL
Bez czarny (Dziki bez czarny) [*Sambucus nigra* L.]	F	Sp	7	RL, RT
Biedrzeniec mniejszy [*Pimpinella saxifraga* L.]	H	Sp	9	RL
Bluszczyk kurdybanek [*Glechoma hederacea* L.]	GH	Sp	7	RL
Bniec biały [*Melandrium album* (Mill.) Garcke]	T	Sp	9	–
Bniec czerwony [*Melandrium rubrum* (Weigel) Garcke]	H	Sp	7	–
Brodawnik zwyczajny [*Leontodon hispidus* L.]	H	Sp	2	–
Brzoza brodawkowata (B. zwisła) [*Betula pendula* Roth]	F	Sp	6	RL
Bylica pospolita [*Artemisia vulgaris* L.]	C	Sp	9	RL, RT
Czeremcha zwyczajna [*Padus avium* Mill.]	F	Sp	7	RL
Czyściec błotny [*Stachys palustris* L.]	G	Sp	2	–
Dąb szypułkowy [*Quercus robur* L.]	F	Sp	7	RL
Dzięgiel leśny [*Angelica sylvestris* L.]	H	Sp	7	RL
Dziurawiec zwyczajny [*Hypericum perforatum* L.]	H	Sp	3	RL
Dzwonek rozpierzchły typowy [*Campanula patula* L. subsp. *patula*]	H	Sp	2	–
Głóg jednoszyjkowy [*Crataegus monogyna* Jacq.]	F	Sp	4	RL
Groszek skrzydlasty (G. skrzydlaty) [*Lathyrus montanus* Bernh.]	G	Sp	7	–
Grusza pospolita [*Pyrus communis* L.]	F	Sp	4	–
Gwiazdnica trawiasta [*Stellaria graminea* L.]	H	Sp	2	–
Jarząb pospolity (J. zwyczajny) [*Sorbus aucuparia* L. em. Hedl.]	F	Sp	6	RL
Jaskier ostry [*Ranunculus acris* L. s. s.]	H	Sp	2	RT
Jaskier rozłogowy (J. rozesłany) [*Ranunculus repens* L.]	H	Sp	2	RT
Jasnota plamista [*Lamium maculatum* L.]	H	Sp	7	–
Jeżyna popielica [*Rubus caesius* L.]	CF	Sp	7	–
Kalina koralowa [*Viburnum opulus* L.]	F	Sp	4	RL, RT
Kłosówka wełnista [*Holcus lanatus* L.]	H	Sp	2	–
Kokoryczka wielokwiatowa [*Polygonatum multiflorum* (L.) All.]	G	Sp	7	RT
Komonica zwyczajna [*Lotus corniculatus* L.]	H	Sp	2	U
Koniczyna drobnogłówkowa [*Trifolium dubium* Sibith.]	T	Sp	2	–
Koniczyna dwukłosowa [*Trifolium alpestre* L.]	H	Sp	4	–
Koniczyna pogięta [*Trifolium medium* L.]	H	Sp	4	–
Kosaciec żółty [*Iris pseudacorus* L.]	HyG	Sp	1	RL, RT
Krwawnik kichawiec [*Achillea ptarmica* L.]	H	Sp	2	RL
Krwawnik pospolity [*Achillea millefolium* L.]	H	Sp	2	RL
Kuklik pospolity [*Geum urbanum* L.]	H	Sp	7	RL

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
Kupkówka (Rżniączka) pospolita typowa [*Dactylis glomerata* L. subsp. *glomerata*]	H	Sp	2	U
Lnica pospolita [*Linaria vulgaris* Mill.]	G	Sp	9	RL
Mietlica pospolita [*Agrostis capillaris* L.]	H	Sp	3	U
Mniszek pospolity [*Taraxacum officinale* M. H. Wigg.]	H	Sp	2	RL
Mozga trzcinowata [*Phalaris arundinacea* L.]	GH	Sp	1	U
Możylinek trójnerwowy [*Moehringia trinervia* (L.) Clairv.]	TH	Sp	7	–
Nerecznica krótkoostna [*Dryopteris carthusiana* (Vill.) H. P. Fuchs]	H	Sp	7	RT
Nerecznica samcza [*Dryopteris filix-mas* (L.) Schott]	H	Sp	7	RL, RT
Oset kędzierzawy [*Carduus crispus* L.]	H	Sp	7	–
Ostrożeń polny [*Cirsium arvense* (L.) Scop.]	G	Sp	9	–
Perz właściwy [*Agropyron repens* (L.) P. Beauv.]	G	Sp	9	RL
Pięciornik gęsi [*Potentilla anserina* L.]	H	Sp	2	RL
Pokrzywa zwyczajna [*Urtica dioica* L.]	H	Sp	7	RL
Porzeczka czerwona (P. dzika) [*Ribes spicatum* E. Robson]	F	Sp	7	–
Poziewnik szorstki [*Galeopsis tetrahit* L.]	T	Sp	5	RL
Przetacznik leśny [*Veronica officinalis* L.]	C	Sp	6	RL
Przetacznik ożankowy [*Veronica chamaedrys* L.]	C	Sp	2	–
Przytulia czepna [*Galium aparine* L.]	T	Sp	7	–
Przytulia pospolita [*Galium mollugo* L.]	H	Sp	2	–
Rajgras wyniosły [*Arrhenatherum elatius* (L.) P. Beauv. ex J. Presl & C. Presl]	H	Sp	2	U
Rdest wężownik [*Polygonum bistorta* L.]	GH	Sp	2	RL
Rdestówka (Rdest) powojowata [*Fallopia convolvulus* (L.) Á. Löve]	T	Ar	8	–
Róża dzika [*Rosa canina* L.]	F	Sp	4	RL
Rumianek bezpromieniowy [*Chamomilla suaveolens* (Pursh) Rydb.]	T	Kn	9	RL
Rutewka orlikolistna [*Thalictrum aquilegiifolium* L.]	H	Sp	7	RT
Rzodkiewnik pospolity [*Arabidopsis thaliana* (L.) Heynh.]	HT	Sp	8	–
Sit rozpierzchły [*Juncus effusus* L.]	H	Sp	2	–
Skrzyp polny [*Equisetum arvense* L.]	G	Sp	8	RL
Starzec zwyczajny [*Senecio vulgaris* L.]	TH	Ar	8	–
Stokłosa bezostna [*Bromus inermis* Leyss.]	H	Sp	3	U
Szczaw polny [*Rumex acetosella* L.]	GH	Sp	3	–
Szczaw zwyczajny [*Rumex acetosa* L.]	H	Sp	2	RL
Śmiałek darniowy [*Deschampsia caespitosa* (L.) P. Beauv.]	H	Sp	2	–
Śmiałek pogięty [*Deschampsia flexuosa* (L.) Trin.]	H	Sp	6	–
Świerząbek gajowy (Ś. zwisły) [*Chaerophyllum temulum* L.]	TH	Sp	7	RT
Tojeść pospolita (T. zwyczajna) [*Lysimachia vulgaris* L.]	H	Sp	2	–
Topola osika (Osika) [*Populus tremula* L.]	F	Sp	6	–
Trędownik bulwiasty [*Scrophularia nodosa* L.]	H	Sp	7	RL, RT

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
Trybula leśna [*Anthriscus sylvestris* (L.) Hoffm.]	H	Sp	7	–
Trzmielina zwyczajna [*Euonymus europaeus* L.]	F	Sp	7	–
Turzyca owłosiona [*Carex hirta* L.]	G	Sp	9	–
Turzyca zajęcza [*Carex leporina* L.]	H	Sp	7	–
Tymotka łąkowa (Brzanka pastewna) [*Phleum pratense* L.]	H	Sp	2	U
Wiązówka błotna [*Filipendula ulmaria* (L.) Maxim.]	H	Sp	2	RL
Wiechlina (Wyklina) łąkowa [*Poa pratensis* L.]	H	Sp	2	U
Wierzba uszata [*Salix aurita* L.]	F	Sp	7	–
Wierzbownica gruczołowata [*Epilobium adenocaulon* Hausskn.]	H	Kn	1	–
Wyczyniec łąkowy [*Alopecurus pratensis* L.]	H	Sp	2	U
Wyka ptasia [*Vicia cracca* L.]	H	Sp	2	–
Zawilec gajowy [*Anemone nemorosa* L.]	G	Sp	7	RT
Żarnowiec miotlasty [*Sarothamnus scoparius* (L.) Wimm.]	F	Sp	5	RL, RT

S k r ó t y: Grupa R – grupa Raunkiaera, Grupa g-h – grupa geograficzno-historyczna, Grupa s-e – grupa socjologiczno-ekologiczna, Z – znaczenie użytkowe, F – fanerofit, C – chamefit, H – hemikryptofit, G – geofit, Hy – helofit, Sp – spontaneofit, Ar – archeofit, Kn – kenofit, 1–9 – objaśnienia grup socjologiczno-ekologicznych podano na rycinie 3, RL – roślina lecznicza, RT – roślina trująca, U – roślina uprawiana

Tabela 2. Udział głównych grup systematycznych we florze roślin naczyniowych grodziska we Wrześnicy

Klasa	Liczba gatunków	%
Skrzypowe (*Sphenopsida*)	1	1,1
Paprociowe (*Pteropsida*)	2	2,3
Dwuliścienne (*Magnoliopsida*)	67	77,0
Jednoliścienne (*Liliopsida*)	17	19,6
Razem	87	100,0

Wśród 30 rodzin, z których rośliny znaleziono na grodzisku, najliczniejszymi gatunki są trawy (*Poaceae*) oraz różowate (*Rosaceae*) i złożone (*Asteraceae*). Rodziny zawierające powyżej 4 gatunków stanowią ponad 70% flory (Tabela 3).

Oprócz podziału taksonomicznego istnieją jeszcze inne próby sklasyfikowania różnorodności panującej w świecie roślin, np. w oparciu o kryteria biologiczne czy ekologiczne. Jedną z nich jest klasyfikacja zaproponowana w roku 1905 przez duńskiego botanika Raunkiaera, dzieląca rośliny według sposobu, w jaki przeżywają niekorzystną porę roku (Kornaś, Medwecka-Kornaś 1986). Szczególną rolę przypisuje się rozmieszczeniu i sposobom ochrony pąków odnawiających. Z kilku grup

Tabela 3. Udział rodzin we florze grodziska we Wrześnicy

Nazwa rodziny	Liczba gatunków	%
Trawy (*Poaceae*)	12	13,8
Różowate (*Rosaceae*)	9	10,3
Złożone (*Asteraceae*)	9	10,3
Motylkowate (*Fabaceae*)	7	8,0
Baldaszkowate (*Apiaceae*)	5	5,7
Goździkowate (*Caryophyllaceae*)	4	4,6
Jaskrowate (*Ranunculaceae*)	4	4,6
Rdestowate (*Polygonaceae*)	4	4,6
Trędownikowate (*Scrophulariaceae*)	4	4,6
Wargowe (*Lamiaceae*)	4	4,6
Marzanowate (*Rubiaceae*)	2	2,3
Paprotnikowate (*Aspidiaceae*)	2	2,3
Przewiertniowate (*Caprifoliaceae*)	2	2,3
Turzycowate (*Cyperaceae*)	2	2,3
Wierzbowate (*Salicaceae*)	2	2,3
Agrestowate (*Grossulariaceae*)	1	1,1
Babkowate (*Plantaginaceae*)	1	1,1
Brzozowate (*Betulaceae*)	1	1,1
Bukowate (*Fagaceae*)	1	1,1
Dziurawcowate (*Clussiaceae*)	1	1,1
Dzwonkowate (*Campanulaceae*)	1	1,1
Kosaćcowate (*Iridaceae*)	1	1,1
Krzyżowe (*Brassicaceae*)	1	1,1
Liliowate (*Liliaceae*)	1	1,1
Pierwiosnkowate (*Primulaceae*)	1	1,1
Pokrzywowate (*Urticaceae*)	1	1,1
Sitowate (*Juncaceae*)	1	1,1
Skrzypowate (*Equisetaceae*)	1	1,1
Trzmielinowate (*Celastraceae*)	1	1,1
Wiesiołkowate (*Onagraceae*)	1	1,1
Razem	87	100,0

wyróżnionych przez Raunkiaera na grodzisku we Wrześnicy występują (ryc. 2): drzewa i krzewy z zimotrwałymi pąkami, umieszczonymi powyżej 50 cm od podłoża (tzw. fanerofity); krzewinki i trwałe rośliny zielne o pączkach umieszczonych nie wyżej niż 50 cm od powierzchni gleby (chamefity); byliny o pąkach zimujących umieszczonych tuż przy powierzchni ziemi i ochranianych przez liście odziomkowe i pokrywę śnieżną (hemikryptofity); rośliny o pączkach ukrytych w ziemi w postaci

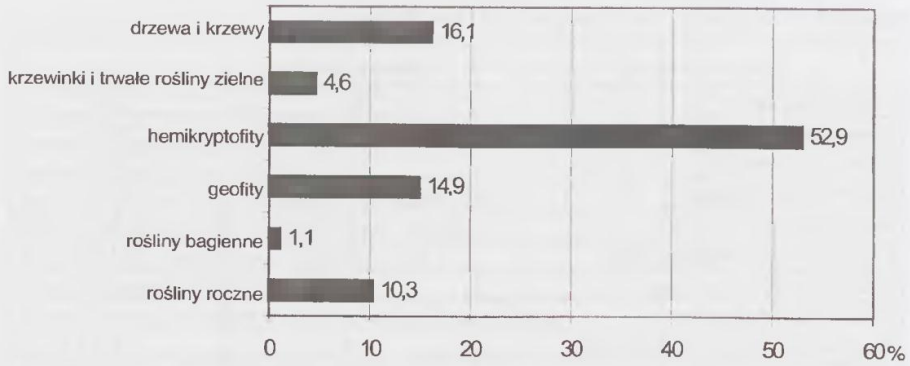

Ryc. 2. Udział form życiowych we florze grodziska we Wrześnicy

kłączy, bulw lub cebul (geofity); rośliny bagienne o nasadach pędów zanurzonych w wodzie, a górnych częściach rosnących w powietrzu (helofity); oraz rośliny jednoroczne przeżywające niekorzystną porę roku w postaci nasion (terofity).

Na grodzisku rośnie 14 gatunków drzew i krzewów. Są to w większości pospolite w Polsce gatunki, takie jak brzoza brodawkowata (*Betula pendula*), grusza pospolita (*Pyrus communis*), dąb szypułkowy (*Quercus robur*), bez czarny (*Sambucus nigra*) (ryc. 3: 2), róża dzika (*Rosa canina*) czy jarzębina (*Sorbus aucuparia*). Grupa chamefitów reprezentowana jest tylko przez 4 gatunki. Na uwagę zasługują przetaczniki: leśny i ożankowy (*Veronica officinalis* i *V. chamaedrys*) (ryc. 3: 3). Najliczniejszą grupę na grodzisku stanowią byliny o pąkach zimujących na ziemi wśród liści, których jest 46 (prawie 53%). Należą tu pospolite gatunki, m.in. krwawnik pospolity (*Achillea millefolium*), krwawnik kichawiec (*Achillea ptarmica*), oset nastroszony (*Carduus acanthoides*), mniszek pospolity (*Taraxacum officinale*) czy szczaw zwyczajny (*Rumex acetosa*). Z roślin o pączkach ukrytych w ziemi, czyli geofitów, warto wymienić zawilca gajowego (*Anemone nemorosa*) (ryc. 1: 4), kokoryczkę wielokwiatową (*Polygonatum multiflorum*), perz właściwy (*Agropyron repens*) i skrzypa polnego (*Equisetum arvense*) (ryc. 1: 1). Z roślin wodno-błotnych znaleziono tylko jeden gatunek, rosnącego w strefie paleomeandra, kosaćca żółtego (*Iris pseudacorus*). Gatunki jednoroczne stanowią nieco powyżej 10% flory. Są to, np. bniec biały (*Melandrium album*), przytulia czepna (*Galium aparine*) i koniczyna drobnogłówkowa (*Trifolium dubium*).

Ryc. 3. Wybrane rośliny naczyniowe grodziska we Wrześnicy. 1 – Kalina koralowa (*Viburnum opulus*), A – kwitnąca gałązka; B – kwiaty, większy brzeżny i mniejszy środkowy; C – owoce (pestkowce); 2 – Bez czarny (*Sambucus nigra*), A – kwitnąca gałązka; B – kwiat; C – owoce (pestkowce); 3 – Przetacznik ożankowy (*Veronica chamaedrys*), górna część pędu z liśćmi i kwiatami; A – dolna część pędu; B – kwiat; C – owoc (torebka); 4 – Wyczyniec łąkowy (*Alopecurus pratensis*); 5 – Tymotka łąkowa (*Phleum pratense*); 6 – Kupkówka pospolita (*Dactylis glomerata*) (według Kudełki 1923, zmienione).

Przeobrażenia flory (czyli ogółu gatunków roślin rosnących dziko lub zdziczałych na danym terenie) i roślinności (czyli wszystkich zbiorowisk roślinnych jakiegoś terenu) dokonywane przez człowieka, zarówno historycznie, jak i współcześnie określa się terminem synantropizacja, od greckich słów *syn* (= razem) i *anthropos* (= człowiek) (synantropijny znaczy towarzyszący człowiekowi) (Faliński 1966). W odniesieniu do flory próbę systematyzacji tego procesu przedstawia, m.in. klasyfikacja geograficzno-historyczna. Rośliny wchodzące w skład danej flory można podzielić ze względu na pochodzenie geograficzne oraz czas zadomowienia ich na terenie leżącym poza naturalnym zasięgiem. Biorąc pod uwagę pierwsze kryterium, rozróżnia się gatunki miejscowe (rodzime) i obce dla danego obszaru. Uwzględniając czas zadomowienia, wyróżnia się archeofity (starsi przybysze), czyli gatunki przybyłe i zadomowione na danym terenie przed końcem XV wieku i kenofity (młodsi przybysze), tj. rośliny zadomowione poza granicą naturalnego zasięgu od początku XVI wieku. Biorąc pod uwagę te kryteria należy zauważyć, iż na grodzisku we Wrześnicy dominują gatunki rodzime, miejscowego pochodzenia (83 gatunki, tj. 95,4%). Z gatunków rodzimych warto podkreślić fakt występowania rzadkiego w Polsce północno-zachodniej gatunku – rutewki orlikolistnej (*Thalictrum aquilegiifolium*) (Zając, Zając 2001). Do obcych elementów flory należą tylko 4 gatunki jednoroczne: 2 archeofity i 2 kenofity. Do starszych przybyszów należy rdestówka powojowata (*Fallopia convolvulus*) i starzec zwyczajny (*Senecio vulgaris*). Pierwszy z tych gatunków występuje najczęściej na polach uprawnych jako chwast lub też w miejscach ruderalnych, czyli towarzyszących osadom ludzkim, szlakom komunikacyjnym czy obszarom przemysłowym. Ojczyzna jego pochodzenia jest trudna do stwierdzenia. Starzec zwyczajny pochodzi natomiast z obszaru zachodnio-śródziemnomorsko-atlantyckiego, obecnie spotykamy go w miejscach ruderalnych i ogródkach przydomowych (Zając 1979). Do kenofitów zaliczamy rumianek bezpromieniowy (*Chamomilla suaveolens*) i wierzbownicę gruczołowatą (*Epilobium adenocaulon*). Rumianek pochodzi ze wschodniej Azji i północno-zachodniej Ameryki Północnej. Do Polski przybył w XIX wieku, spotykamy go szczególnie licznie na miejscach wydeptywanych i innych siedliskach ruderalnych. Ojczyzną wierzbownicy jest Ameryka Północna. W Polsce gatunek ten podawany jest od XIX–XX wieku, występuje na miejscach ruderalnych, na brzegach lasów i zarośli (Sowa, Warcholińska 1992).

Biorąc pod uwagę kryteria siedliskowe i fitocenotyczne gatunków, stworzono klasyfikację socjologiczno-ekologiczną (por. Jackowiak 1990; Żukowski, Jackowiak 1995; Celka 1999). Na grodzisku we Wrześnicy

spotykamy reprezentantów 9 grup socjologiczno-ekologicznych (ryc. 4). Dominującą pozycję zajmują gatunki z siedlisk łąkowych (29 gatunków) oraz z mezo- i nitrofilnych lasów i zarośli liściastych (26 gatunków). Wśród roślin łąkowych należy wymienić liczną grupę traw, np. kupkówka pospolita (*Dactylis glomerata*) (ryc. 3: 6), rajgras wyniosły (*Arrhenatherum elatius*), wyczyniec łąkowy (*Alopecurus pratensis*) (ryc. 3: 4), tymotka łąkowa (*Phleum pratense*) (ryc. 3: 5), a także dzwonek rozpierzchły (*Campanula patula*), rdest wężownik (*Polygonum bistorta*) oraz jaskry – ostry i rozłogowy (*Ranunculus acris* i *R. repens*) (ryc. 1: 3) Wśród gatunków leśnych i zaroślowych na uwagę zasługują: zawilec gajowy (*Anemone nemorosa*) (ryc. 1: 4), nerecznice samcza i krótkoostna (*Dryopteris filix-mas* i *D. carthusiana*), bluszczyk kurdybanek (*Glechoma hederacea*), bniec czerwony (*Melandrium rubrum*), kokoryczka wielokwiatowa (*Polygonatum multiflorum*) oraz drzewa i krzewy, m.in. dąb szypułkowy (*Quercus robur*) i bez czarny (*Sambucus nigra*) (ryc. 3: 2). Wśród roślin synantropijnych wyróżniono dwie grupy chwastów – ruderalne i segetalne (polne). Gatunki ze zbiorowisk ruderalnych reprezentowane są np., przez bylicę pospolitą (*Artemisia vulgaris*), bnieca białego (*Melandrium album*) czy lnicę pospolitą (*Linaria vulgaris*). Z chwastów polnych należy wspomnieć o rzodkiewniku pospolitym (*Arabidopsis thaliana*) i skrzypie polnym (*Equisetum arvense*) (ryc. 1: 1).

Wśród 87 gatunków stwierdzonych na grodzisku aż 50, tj. 57,5%, posiada znaczenie użytkowe dla człowieka. Są to, np. szeroko spotykane w uprawie trawy – wyczyniec łąkowy (*Alopecurus pratensis*) (ryc. 3: 4), kupkówka pospolita (*Dactylis glomerata*) (ryc. 3: 6), tymotka łąkowa

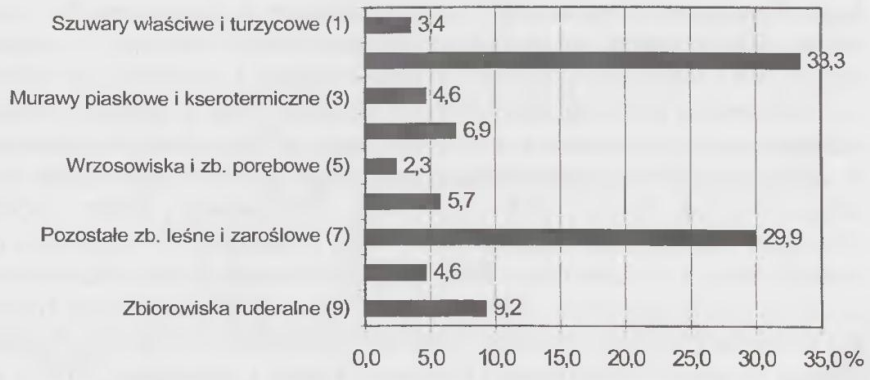

Ryc. 4. Udział grup socjologiczno-ekologicznych w roślinności grodziska we Wrześnicy

(*Phleum pratense*) (ryc. 3: 5) i in. Właściwości lecznicze posiada 27 gatunków, takich jak krwawnik pospolity (*Achillea millefolium*), perz właściwy (*Agropyron repens*), dziurawiec zwyczajny (*Hypericum perforatum*) czy skrzyp polny (*Equisetum arvense*) (ryc. 1: 1). Siedem gatunków charakteryzuje się zawartością składników leczniczych i trujących, np. kosaciec żółty (*Iris pseudacorus*). Również 7 uznawanych jest za trujące, np. jaskry (*Ranunculus* sp.). Grupę gatunków chronionych w Polsce reprezentuje tylko jeden takson - podlegająca ochronie częściowej kalina koralowa (*Viburnum opulus*) (ryc. 3: 1).

4. DYSKUSJA

Flora naczyniowa grodziska we Wrześnicy nawiązuje, co do liczebności i składu taksonomicznego, grup form życiowych, geograficzno-historycznych i socjologiczno-ekologicznych do podobnych obiektów archeologicznych w Wielkopolsce (por. Celka 1999). Liczba gatunków waha się na grodziskach Wielkopolski od 13 do 238, średnio występuje na nich około 65. Badania florystyczne prowadzono na Wrześnicy w 1994 roku, w czasie, gdy obiekt podlegał szczegółowym badaniom archeologicznym. Od 1997 roku prace te nie są już prowadzone. W trakcie trwania eksploracji archeologicznych, jak również przez kilka sezonów wegetacyjnych po ich zakończeniu mogą następować dość znaczne zmiany we florze. Przejawiają się one w masowym pojawianiu się gatunków z pionierskich zbiorowisk ruderalnych, które znajdują dobre warunki do wegetacji na miejscach pozbawionych roślinności wskutek prac wykopaliskowych. Tego typu zmiany obserwowano już na grodziskach Wielkopolski, szczególnie na grodzisku w Łeknie (stan. 3 - Celka 2000a). Grodziska są też w większości niewielkimi obiektami, a położenie ich w krajobrazie rolniczym dodatkowo sprzyja wymianie gatunków.

Zmiany we florze grodziska we Wrześnicy i jego najbliższej okolicy najlepiej uwidaczniają się przy porównaniu z florą roślin znalezionych w wiązce lnu (*Linum usitatissimum*) odkrytego w wykopie tuż przy wale obronnym od strony rzeki (Latałowa, Rączkowski 1999a; 1999b). W wiązce lnu znaleziono diaspory 76 roślin oznaczonych do gatunku lub podgatunku, a podzielonych na 5 grup siedliskowych. Współcześnie na grodzisku odnaleziono z tej listy 15 gatunków, m.in. gwiazdnicę trawiastą (*Stellaria graminea*), turzycę zajęczą (*Carex leporina*) i sit rozpierzchły (*Juncus effusus*). W najbliższym otoczeniu obiektu znaleziono lub też istnieje duże prawdopodobieństwo wystąpienia aż 49 gatunków. Są to, np.

z gatunków łąkowych firletka poszarpana (*Lychnis flos-cuculi*) i len przeczyszczający (*Linum catharticum*), a z siedlisk nadrzecznych turzyca niby-ciborowata (*Carex pseudocyperus*) i jaskier jadowity (*Ranunculus sceleratus*). Wśród gatunków nieodszukanych znajduje się grupa chwastów, które jeszcze w latach trzydziestych XX wieku, kiedy majdan grodziska znajdował się pod uprawą (Łosiński *et al.* 1971) mogła być częstym składnikiem flory obiektu, np. kąkol polny (*Agrostemma githago*) (ryc. 1: 2) czy chwastnica jednostronna (*Echinochloa crus-galli*). Gatunki te spotkać można dziś na polach w okolicach Sławna. Na szczególną uwagę wśród gatunków segetalnych znalezionych w wiązce lnu zasługują chwasty upraw tego gatunku takie jak kanianka lnowa (*Cuscuta epilinum*) czy lnicznik właściwy (*Camelina alyssum*). Są to rośliny ściśle związane z uprawą lnu, które uważane są w Polsce za wymarłe (Mirek *et al.* 1995).

Badania florystyczne prowadzone na grodzisku we Wrześnicy nie przyniosły informacji o obecności reliktów dawnych upraw. Jest to bardzo interesująca grupa roślin, do której należą, m.in. ślaz zygmarek (*Malva alcea*), ślazówka turyngska (*Lavatera thuringiaca*), czosnek wężowy (*Allium scorodoprasum*) i lebiodka pospolita (*Origanum vulgare*). Relikty upraw są pozostałościami dawnych kultur, gatunkami sprowadzonymi do uprawy, które współcześnie nie są użytkowo wykorzystywane przez człowieka. Rozmieszczenie tych gatunków jest silnie związane z obiektami archeologicznymi, szczególnie z grodziskami (Celka 2000b). W okolicach Sławna badania florystyczne prowadzono również na grodziskach w Sycewicach, Ostrowcu, Starym Krakowie i Kczewie. Także na tych obiektach nie stwierdzono obecności reliktów. Badane obiekty archeologiczne porośnięte są w większości lasem bukowym, co nie sprzyja występowaniu wymienionych wyżej roślin. Najbliżej Sławna gatunki reliktowe obserwowano na lub w pobliżu 28 obiektów archeologicznych między Kwakowem i Kruszyną a doliną Kwaczy (Sobisz *et al.* 2000), na terenie Parku Krajobrazowego „Dolina Słupi" (Głuchowska *et al.* 1998) oraz w okolicy Łeby (Garczyński 1959). Brak notowań reliktów upraw w okolicach Sławna nie przesądza o tym, że mieszkańcy grodu Wrześnicy i innych tego typu obiektów w tym rejonie nie uprawiali tych roślin.

Biblioteka Publiczna w Sławnie

LITERATURA

CELKA Z., 1999. *Rośliny naczyniowe grodzisk Wielkopolski*. Poznań: Bogucki. Wydawnictwo Naukowe.

CELKA Z., 2000a. Flora naczyniowa grodzisk na stanowisku 2 i 3 w Łeknie (powiat wągrowiecki), *Studia i materiały do dziejów Pałuk* 3: 37–54.

CELKA Z., 2000b. Problems of Cultivation Relicts, [w:] *Mechanisms of Anthropogenic Changes of the Plant Cover*, (eds.) B. Jackowiak, W. Żukowski. Poznań: Bogucki. Wydawnictwo Naukowe, 185–191.

FALIŃSKI J.B., 1966. *Antropogeniczna roślinność Puszczy Białowieskiej jako wynik synantropizacji naturalnego kompleksu leśnego*. Warszawa: PWN.

GARCZYŃSKI W., 1959. Rośliny pomagają w odkryciach archeologicznych, *Z otchłani wieków* **25** (1): 86–87.

GŁUCHOWSKA B., IZYDOREK I., SOBISZ Z., 1998. Interesujące i rzadsze gatunki synantropijne we florze naczyniowej Parku Krajobrazowego „Dolina Słupi" na Pomorzu Zachodnim, [w:] *Materiały II Przeglądu Działalności Kół Naukowych Przyrodników*, (red.) Z. Sobisz, E. Wołk. Słupsk: WSP, 71–75.

JACKOWIAK B., 1990. *Antropogeniczne przemiany flory roślin naczyniowych Poznania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

KIJOWSKI A., 2001. *Ogólne założenia projektu: Park przyrodniczo-archeologiczny „Wrześnickie Kurhany"*. Sławno: Sławieński Dom Kultury. (Folder wystawy).

KORNAŚ J., MEDWECKA-KORNAŚ A., 1986. *Geografia roślin*. Warszawa: PWN.

KUDEŁKA W., 1923. *Wiadomości z botaniki*. Lwów: K.S. Jakubowski. (2. wydanie)

LATAŁOWA M., RĄCZKOWSKI W., 1999a. Szczątki lnu (*Linum usitatissimum* L.) z wczesnośredniowiecznego stanowiska we Wrześnicy (Polska północna) w interpretacji botanicznej i archeologicznej, *Polish Botanical Studies, Guidebook Series* **23**: 263–278.

LATAŁOWA M., RĄCZKOWSKI W., 1999b. New Data on Early Medieval Flax Cultivation: an Archaeobotanical Record from Northern Poland, *Environmental Archaeology* 4: 33–40.

ŁOSIŃSKI W., OLCZAK J., SIUCHNIŃSKI K., 1971. *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

MIREK Z., PIĘKOŚ-MIRKOWA H., ZAJĄC A., ZAJĄC M., 1995. Vascular Plants of Poland. A checklist, *Polish Botanical Studies, Guidebook Series* **15**: 1–303.

RĄCZKOWSKI W., 1998. Między programem a przypadkiem: badania osadnictwa w dorzeczu środkowej Wieprzy, [w:] *Acta Archaeologica Pomoranica*, vol. I: *XII Konferencja Pomorzoznawcza*, (red.) M. Dworaczyk, P. Krajewski, E. Wilgocki. Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, 157–165.

RĄCZKOWSKI W., SIKORSKI A., 1996. Datowanie grodziska wczesnośredniowiecznego we Wrześnicy, gmina Sławno, st. 7, *Geochronometria* **14**: 169–182.

SOBISZ Z., KOZERSKA I., KOSZAŁKA D., KUCHARSKI G., MIESZKUĆ G., WĄSIK A., 2000. Projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina rzeki Kwaczy" (Pomorze Zachodnie). [w:] *Materiały II Przeglądu Działalności Kół Naukowych Przyrodników*, (red.) Z. Sobisz, E. Wołk. Słupsk: WSP, 63–70.

SOWA R., WARCHOLIŃSKA A.U., 1992. Amerykańskie rośliny zielne zadomowione na siedliskach antropogenicznych Polski, [w:] *Rośliny pochodzenia amerykańskiego zadomowione w Polsce*, (red.) M. Ławrynowicz, A.U. Warcholińska. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe Szlakami Nauki, 33–80.

ZAJĄC A., 1979. *Pochodzenie archeofitów występujących w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UJ.

ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.), 2001. *Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce*. Kraków: Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B., 1995. Lista roślin naczyniowych ginących i zagrożonych na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce, [w:] *Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski*, (red.) W. Żukowski, B. Jackowiak. Poznań: Bogucki. Wydawnictwo Naukowe, 9–96.